

A kommunista korszakbeli Dunaszerdahely mint járási központ

1 Národné výbory.
Úradný orgán
Povereníctva vnútra.
R. IV. 15. marca
1948, č. 3, str.
71–72.

2 Idézi Juraj ZVARA,
*K problematike pos-
tavenia maďarskej
národnostnej sku-
piny v ČSR v období
boja za upevnenie
ľudovej demokracie
a rozšírenie moci
robotníckej triedy
1945-1948* =
Historický časopis,
1964, roč. XII., číslo
1, str. 29.

Az egész 1945–1989 közti időszakra igaz, hogy Dunaszerdahely területi értelemben közel volt Pozsonyhoz, a fővároshoz, mindazonáltal nem volt stratégiai jelentősége, mint pl. a fegyvergyári kapacitással rendelkező Komáromnak. Kiemelt szerepet tehát nem volt miért kapnia, azonban regionális központnak megfelelt, már csak amiatt is, hogy különböző nevek alatt, és időről időre változó feladatokkal, de Dunaszerdahely hagyományosan a 19. század végétől mindig is egy szűkebb régió adminisztratív központjaként funkcionált.

A város az 1949–1960-as időszakban is a viszonylag kis területű Dunaszerdahelyi járás központja volt. A szlovák belügyminisztérium egyik 1948-ban közzétett összesítése szerint Szlovákia 81 járása közül a dunaszerdahelyi a 25. legnépesebb járás volt a maga 49 187 lakosával. Egyidejűleg a járás a 30. helyet foglalta el a területén található települések száma alapján.¹

1945, illetve 1948 után a belügyi megbízotti hivatal (tkp. belügyminisztérium) alá rendelt Járási Közigazgatási Bizottságnak (JKB) Dunaszerdahelyen is volt irodája. Ha elolvassuk, mi volt a feladata a JKB-nak, kiderül, hogy a világháborút követő közigazgatás mennyire nem a normális polgári adminisztrációt tartotta feladatának. A JKB ugyanis a következő feladatokat kapta a belügyminisztériumtól: (1) „Biztosítani a szovjet hadsereggel való együttműködést”; (2) „Biztosítani a járás rendes gazdasági menetét”; (3) „A terület megtisztítása a fasiszta elemektől, a kollaboránsoktól és a szlovák nemzet irányában ellenséges elemektől, főleg azoktól az egyénektől, akik 1938. november 2. után költöztek a járásba Magyarországról”; (4) „A közbiztonság biztosítása”; (5) „Minden, a földreformmal kapcsolatos elkobzott vagyon felügyelete”; (6) „A földműves munkák rendes menetének a biztosítása” stb.²

Az 1960-os év tényleg nagy változást hozott, mert ekkor Dunaszerdahely város *ténylegesen és funkcionálisan* is a járás közigazgatási központjává vált, vagy ahogy Dunaszerdahely korabeli irányítói előszeretettel nevezték: „reprezentatív járási székhely” lett 1960. augusztus 1-jétől.

A város számára a „járási székhely” cím több dolgot jelentett. Elsősorban természetesen rengeteg adminisztratív kötelességet, de

emellett bizonyos fejlődési célt és mércét is. A „járás székely” kezdetben egyszerűen azt a hatalmi helyzetet reflektálta, hogy a várost mesterségesen a környező faluk fölé emelték politikailag, gazdaságilag és kulturálisan is.

Idővel azonban a fogalom komplexebbé vált, és volt legalább egy olyan összetevője, amelyről annak idején csak a bennfentesek hallhattak. Ez az volt, hogy a városvezetés időnként egyenesen kétségbeesetten igyekezett megfelelni ennek a *konceptcionális felsőbb elvárásnak*, attól való félelmében, hogy ellenkező esetben a város újra visszasüllyed a nagyközség szintjére, ahol a két háború között állt. Ez a félelem magyarázza, hogy bár nem volt könnyű megfelelni, és bár a város érdekei sérültek, azért mindig és minden körülmények között, akár kényszerrel is, de igyekeztek, hogy a várost a járás székely szintjére „emeljék”, és ott meg is tartásuk.

Ideológiai síkon viszonylag könnyen meg lehetett teremteni a „Dunaszerdahely–Csallóköz” tengelyt, a „Dunaszerdahely a Csallóköz fővárosa” filíngét. Elég volt hozzá egy szép, ismerős és kellően munkás (!) motívum: a búzakarász. A búzakarász ennek a célnak a jegyében jelent meg vizuálisan pl. a Jednota fogyasztási szövetkezet címerében; az Arany Kalász hotel nevében; és a város köztéri szobrain: a Bartók Béla korzón a családapa kezéhez támasztva, az ún. három grácia közül az egyiknek a kezében stb. stb. A kalászok egyre csak szaporodtak. A Csallóköz c. regionális folyóirat címlapján kezdetben csak két keresztbe tett búzakarász árválkodott, később az újságcím minden egyes vörös betűjébe egy-egy kalászt komponáltak, végül (szó szerint) úton-útfélen is megjelent a bőség búzakarásza: a város címere mellé szerkesztve a város két közüti végében elhelyezett ún. fogadópaneleken.

Csak hogy amilyen könnyű volt a szimbólumok síkján kifejezni a város és a körötte fekvő régió viszonyát, annyira nehéz volt harmonikusan szabályozni a köztük lévő hatalmi és politikai kapcsolatot. Utóvégre hatalmi játszmáról volt szó, amelybe több síkon bele volt kódolva a *kiegyensúlyozatlan*, sokszor *kiszámíthatatlan viszony* közöttük.

Ennek egyik összetevője az volt, hogy Dunaszerdahelyt lehetett és kellett megtenni a központi államhatalom helyi letéteményesének. Egyszerűen mert így volt kézenfekvő. Ugyanakkor a kommunizmus általában gyanús és veszélyes terepnek tekintette a várost (a klasszikus burzsoázia szülőhelyét), ezért hajlamos volt előnyben részesíteni a falukat. Ebből a kétarcúságból az jött ki, hogy egyfelől a központi államhatalom – időnként hallatlanul igazságtalan módon – fölérendelte Dunaszerdahelyt a környező faluknak, másfelől viszont a város sem fejlődhetett a maga tempója szerint.

A városoknak a környező falukkal szembeni mesterséges fölérendelésének számos káros következménye volt a közvetlen és a távolabbi környékre is. Pl. a népesség tekintetében Dunaszerdahely beszippantotta a környező faluk dolgozó és termékeny fiatalágát, olyannyira, hogy a panelépítések fénykorában a város lakosságának

növekedése háromszorosan meghaladta a járás lakosságnövekedését. De nem csak ez: a város tönkretette pl. a kisabonyi focicsapott is, amely „2-3 év leforgás alatt feloszlott, mert a jobb játékosokat áthúzta a Szerdahely”.

A Dunaszerdahelyi járást irányítgató pártelit úgy látta, hogy Dunaszerdahely város vezetése műveltség tekintetében látványosan megelőzi a falukat. Ezt örömmel konstatálták 1966-ban, 1967-ben és 1968-ban is, amikor többször is értékelték a helyi nemzeti bizottsági elnökök (tkp. polgármesterek) munkáját. 1968-ban a Dunaszerdahelyi járás 60 községében a 60 elnök közül csak 7-nek volt befejezett középiskolai végzettsége; 21-nek nem volt érettségije, csak valamilyen pártiskolája; 32-nek (tehát több mint a felének) pedig vagy alapfokú műveltsége volt, vagy egyenesen nem fejezte be az iskoláit.³ A tanultabb képviselők közül álló dunaszerdahelyi Városi Nemzeti Bizottságot így példának tudták beállítani, de csak azért, mert a vakok között a félszemű is királynak tűnik. A valóságban ugyanis a kommunista rendszer ön-abszurdításáról volt szó, amikor is az ötvenes években a kommunista párt mezőgazdasági munkásokat, traktoristákat stb. tett meg elnökökké és titkárokká, s most ugyanez a párt számon kérte a saját elnökeinek és titkárainak az alacsony felkészültséget. Számon kérni a járásbeli hnb-elnököknek pl. „a törvényi és a szociológiai ismeretek hiányát” ugyanolyan igazságtalan volt, mint Dunaszerdahelyet kiemelni ebből a szerencsétlen mezőnyből.

A város és a környező régió kiegyensúlyozatlan és kiszámíthatatlan viszonyának a másik lényeges összetevője volt, hogy Dunaszerdahelyet *konceptcionálisan* járási székhelynek és *regionális húzóerőnek* szánták. Ez azt jelenti, hogy építése-fejlesztése közben nem a városra tekintettek, hanem a Csallóközre mint az ország déli régiójára.

Ez kifejeződött pl. abban, ahogy 1961-re a város központi helyén (a Fő utca és a Jesenský utca találkozásánál) felépítették a JNB épületét. A hatalom ezzel határozott jelzést küldött: Dunaszerdahelynek arra kell szolgálnia, hogy mint *kontroll alatt tartott* város uralja az egész „magyar” járást. Mindez nem túlzás, ha tudjuk, hogy Dunaszerdahely mint város bizonyos meghatározott felsőbb politikai, gazdasági és ideológiai feladatokat kapott, amelyeket ki kellett sugározni a régióra.

A kiemelt járási székhely-helyzet sok és nagy előnyökkel járt, mert Dunaszerdahely városa automatikusan profitált a területén megvalósuló, de nem általa kezdeményezett állami nagy-projektek áldásaitól. Pl. a kórház létrejötté automatikusan bővítette a város lakásalapját, mert az egészségügyi központ mellé a Nagybonyi út mentén eleve új lakóegységeket építettek elsősorban az ideköltöző orvosok, másodsorban a kiszolgáló személyzet, laboratóriumi dolgozók, ápolók stb. számára. De a városban elhelyezett összes új épület, és a városban elhelyezett összes új és újabb adminisztratív funkció is azt szolgálta, hogy a város *ne önálló város*, hanem a *járási központja* legyen. Csupán pár példa a rengeteg közül, amikor a *járási számára* épített hivatal igen nagy mértékben vagy teljesen a *várost* szolgálta: a Járási Mezőgazdasági Igazgatóság városközponti épülete; a járási

népművelési központ, amely tkp. az akkor még nem létező városi művelődési házat is helyettesítette; a Járási Turisztikai Hivatal; a járási könyvtár, amely egyben a városi könyvtár szerepét is betöltötte; a Jednota Fogyasztási Szövetkezet; vagy éppen a katonai parancsnokság mind-mind az egész járás részére, de a városban jött létre.

Ez a helyzet első látásra nagyon is megfelelt a városnak. Ahogy a kortársak írták lelkendezve: „Dunaszerdahely város járási székhely”; „A régi kis mezővároska arculatának fokozatos változtatásával színvonalas várossá, a járás reprezentatív székhelyévé válik”; „1960-tól már számtalanszor megállapítottuk, hogy a mi városunk járási székhely, Csallóköz központja. Ez a valóság készítet bennünket városunk fejlődését olyan irányba terelni, hogy megtalálják itt a követelményeiket nemcsak a város lakói, hanem a környező falvak lakói is.”⁴ A város olyan nagymértékben visszaprofitált a járási székhelységből, hogy a városvezetők akkor is hivatkoztak volna rá, ha nem lett volna fentről direkt elvárás, hogy Dunaszerdahely hasson ki az egész járásra.

Dunaszerdahelyre már 1945 után is azt a feladatot rótták, hogy a csallóközi régió központja legyen, de az 1960-as közigazgatási átszervezés után ez a feladata olyan nagy mértékűvé vált, hogy a város saját identitása teljesen alárendelődött ennek a funkciónak. Egy-egy ügyben a város képviselői megpróbálták a JNB-től eltérően, a város szempontjából önzőbben nézni a dolgokra. Ezekre a próbálkozásokra az volt jellemző, hogy minden állami építkezést, lakásépítést, üzemi és intézményfejlesztést, beruházást stb. a város rangjához és annak érdekeihez próbáltak mérni – természetesen nem sok sikerrel. Mert sem az egyes képviselők, sem az 1989-ig tartó városvezetés mint tetsület ez ellen az önkény ellen nem tudott hatásosan fellépni, bár dokumentálhatóan legalább időnként megpróbálkoztak vele.

1968–1969 környékén látszanak a jelei, hogy a város tudatosítani kezdte azt az egyre nyilvánvalóbb káros következményt, hogy a politikailag kiemelt és látszólag lukratív „járási székhely” funkcióért cserébe Dunaszerdahely, a város, szinte teljesen elveszíti az önállóságát. 1969-re rájöttek, hogy pl. a mindenáron való és túl gyors lakásfejlesztés káros a városnak. A városi építési osztály vezetőjének egy 1969-es jelentése nyíltan ki is mondta: „Az egyéni házépítés iránti igény messze meghaladja a város lehetőségeit. Nagy tempóban zajlik a város építése, miközben a Fő utca szét van túrva. A már meglévő egyéni házépítési városnegyedek infrastruktúrája megoldatlan. Korlátozni kell a családiház-építés keretében kiadandó építkezési engedélyeket, ezzel szemben gondoskodni kell arról, hogy az egyéni házépítési negyedek ez ideig megoldatlan infrastruktúrája kiépüljön.”⁵

A beszámoló meggyőzte a városi képviselőket, mert V. Károly feladatuk kapta, hogy az 1969-es évre korlátozza a magán családiház építkezési engedélyek kiadását. A járás viszont az orrát húzta: amikor a fent idézett határozatot a járáson az ismeretlen illetékes elolvasta, egy óriási kék kérdőjelet tett mellé.

Dunaszerdahely mint járási város alkalmas helyszín volt arra is, hogy ebben a „választókerületben” szlovák nemzetiségűek kerüljenek „meg-

4 ŠA Bratislava, pod. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápisnice rady a pléna MNV-MsNV 1968. Báč-Gabčíkovo. P-MsNV, 1968. júl. 26.

5 ŠA Bratislava, pod. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápisnice MsNV a MNV 1969. R-MsNV, 1969. szept. 11.

6 A választás szót azért tesztem idézőjelek közé, mert a kommunista kor-szakbeli választásoknak semmi közük nem volt a szabad és demokratikus választásokhoz.

7 Csallóköz – Žitný ostrov, 1964. VI. 13., 2.

8 ŠA Bratislava, pobočka Šafa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Poslanci FZ-SNR-ZS-KNV-ONV-1971-76. Hodnotenie na pos-lancov ONV 1971-75.

9 ŠA Bratislava, pod. Šafa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápísnice rady a pléna MNV-MsNV 1968. R-MsNV, 1968. máj. 2.

10 Mint pl. 1969. december 12-én. ŠA Bratislava, pod. Šafa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápísnice MsNV a MNV 1969. R-MsNV, 1969. dec. 4.

11 ŠA Bratislava, pod. Šafa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápísnice rady a pléna MNV-MsNV 1968. Báč-Gabčíkovo. P-MsNV, 1968. júl. 26.

választásra”.⁶ A szerdahelyi születésű, itt is lakó, a Len- és Kenderfeldolgozó üzemben dolgozó Irena Č.-t pl. 1964-ben választották a JNB Plénumának a tagjává.⁷ Nála tipikusabb volt azonban, hogy Dunaszerdahely város egyes magas beosztású szlovák értelmiségiek politikai vadászterepévé vált. Ez jutott pl. Karol V. orvosnak. Az 1915-ös születésű, hivatalnok családból származó V. szlovák volt, Pozsonyban lakott, mégis Dunaszerdahelyen indították a „választásokon”.

Azonban nemcsak arról volt szó, hogy hány szlovák jutott a járásban kulcspozícióba. Hanem arról is, hogy *minek tekintette* a központi hatalom a túlnyomó többségében magyarok által lakott várost és régiót. Az a mód például, ahogy a központi hatalom a régió politikai reprezentánsait válogatta össze egy-egy „választás” alkalmával, meglehetősen lehangoló képet fest a szlovák centrum és a magyar Dunaszerdahely viszonyáról.

Az 1970-es években pl. a Nyugat-szlovákiai Kerület 11 járásából a dunaszerdahelyi volt a legkisebb, így az 1971-es „választásokon” a Nemzeti Front a Dunaszerdahelyi járás képviselőjében hat főt jelölhetett a Kerületi Nemzeti Bizottságba. A más járásokkal való összehasonlítás alapján a Dunaszerdahelyi járás KNB-jelöltjei között szerepelt a legkevesebb 35 év alatti jelölt (csak egy); a 6 fő közül csak egy jelölt volt közvetlenül szerdahelyi lakos; négyen a kommunista párt tagjai voltak, ketten nem; a hat jelölt közül ketten rendelkeztek tudományos fokozattal, épp a két szlovák nemzetiségű, a többi 4 jelölt magyar nemzetiségű *munkás* volt.⁸ Talán túlzás azt állítani, hogy az 1971-es KNB-jelöltek Dunaszerdahely város és a járás lakóinak a *lenézését* jelentették. Mindenesetre ezek a dunaszerdahelyi jelöltek legfeljebb a párthűségükkel tudtak kitűnni, semmiképp sem a magas szellemi hozzájárulásukkal vagy a magyar vidék tényleges igényeinek a képviselőjével.

A Városi Nemzeti Bizottság és a Járási Nemzeti Bizottság közötti hatalmi viszonyban nem lehetett kétséges, hogy ki diktál. Mivel a JNB hatalmát a város felett alig korlátozta valami, inkább az volt az érdekes, hogyan iparkodott a város modus vivendi kiépíteni a járási hatalommal. A korszak nagy részének forrásai azt tükrözik és azt sugallják, hogy a város elfogadta az alárendelt szerepet.

Bizonyos források a város kivételezett helyzetéről tanúskodnak, ami leginkább a bizonyos mértékig összehangolt közös szakmai munka során nyilvánult meg. Tudni lehet pl. a VNB és a JNB szakbizottságainak közös üléseiről⁹, sőt egyszer-egyszer a VNB Tanácsa és a JNB Tanácsa is összeült¹⁰, ami más járásbeli falusi nemzeti bizottságok estében soha nem történt meg. Különösen kiegyensúlyozott volt a viszony, ha a két hivatal egymásnak megfelelő szakosztályvezetői jól kijöttek egymással, mint pl. Fodor S. és városházai párja, V. Károly; előbbi a JNB, az utóbbi a város építési osztályát vezette.

De hogy voltak rezervák, arról egy-egy elejtett megjegyzés tanúskodik: „Nem lehetünk megelégedve a segítséggel, amelyet ez idáig kaptunk a felsőbb szerveinktől és szervezetektől [...] Szükséges lesz megteremteni a jobb össz munkát a JNB-vel és osztályaival.”¹¹

Sőt, a városnak időnként fenntartásai, kifogásai vagy ellenvetései is voltak a járási hivattal szemben, bár ezeknek csak nagyon ritkán adtak hangot a nyilvánosság előtt. Elsősorban 1968 körül vannak jelei a konfrontációnak, de akkor is kizárólag szakmai kérdésekben – politikaiakban soha.

1968-ban volt némi tér a lázadásra. „Most jöttünk rá – szólalt fel Gyurcsík József, a város elnöke egy 1968. júliusi Tanácson –, hogy a *JNB funkcionáriusainak az ígéreteire nem építhetünk. Így volt ez tavaly is, amikor kölcsönt kellett felvennünk. A JNB tartalék és fejlesztési alapjában volt 14 millió korona, amiből a VNB nem kapott szinte semmit, kivéve 300 000 koronát, amelyet az adminisztratív épületünkre [érts: a városháza] kaptunk, holott a JNB funkcionáriusai tudtak a nehéz pénzügyi helyzetünkről. Az VNB adminisztratív épülete építésének kérdése 1956 óta húzódik. Az épület kritikus állapotban van, és állítom, hogy sehol máshol a járásban nincs olyan alkalmatlan helyzet, mint éppen Dunaszerdahelyen.”*

Gyurcsík 1969-ben megengedte magának, hogy elégedetlen legyen a városra irányuló figyelemmel, sőt szó szerint kivételezett helyet kért Dunaszerdahelynek a járás három városa között. A kivételezettséghez a legkézenfekvőbb érv a járási székhely volt: „Szükséges, hogy a JNB végre megértse, hogy *mi járási székhely vagyunk, így a mi költségvetésünket kissé más módon kell összeállítani. Mert ha átszámoljuk az egy lakosra eső költségvetést, akkor azt kell megállapítanunk, hogy meg vagyunk rövidítve. Arra törekszünk, hogy a mi városunk elérje azt a szintet, amelyet a többi járási város Szlovákiában. És itt meg kell jegyeznünk, hogy annak ellenére, hogy az utóbbi években sok hasznos dolgot csináltunk, ez mégiscsak kevés ahhoz, hogy a célunkat elérjük.”¹²*

12 ŠA Bratislava, pod. Šafa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápisnice rady a pléna MNV-MsNV 1968. Báč-Gabčíkovo. R-MsNV, 1968. júl. 25.

Bird flying, művészkönyv – oldal, szitanyomat, 2001

